

GOVORJENA BESEDA NA KRIŽIŠČU JEZIKOSLOVJA IN ETNOLOGIJE

Jezik (govorjena beseda) je na meji jezikoslovja in etnologije; njegovo mesto v obeh se pojmuje različno, še posebej »ljudski jezik«, »besede in stvari«, »etnografija komunikacije«.

Language (the spoken word) is on the border between linguistics and ethnology; its place in each discipline, however, is understood differently, especially "folk language", "words and things", and "the ethnography of communication".

Uvod

Teže problemov, ki jih skuša aktualizirati tukajšnja obravnava, se je med prvimi zavedel Jan Baudoin de Courtenay, predhodnik modernega jezikoslovja.¹ V okviru raziskovanja jezika je narečjem izbojeval samostojen, z več vidikov središčen pomen, in iz tega prepričanja raziskoval poljska, litovska, slovaška, srbska, hrvaška in slovenska narečja. Metodično je opozarjal na skrbno dialektološko transkripcijo, pri tipologiji besedil pa dajal prednost folklornim žanrom, ki so bližji govorenemu jeziku.² Slovenski jezikoslovec in slovstveni folklorist Karel Štrekelj je spodbude za svoje delo dobil prav od J. B. de Courtenayja. Da je bil vreden učenec svojega učitelja, med drugim dokazuje pretehtanost, s katero je Štrekelj³ hierarhiziral »Vrazovo ostalino«, ki je imela postati temelj njegovega kapitalnega dela (Slovenske narodne pesmi, I–IV, Ljubljana 1908–1923), češ da starejši zapisi »nimajo niti dialektološke niti folkloristične niti leposlovne vrednosti«.⁴ Iz tega vrstnega reda je prepoznati razmerje: jezik – slovstvena folklor – literatura.⁵ Oba člena tega razmerja sta že bila predmet posebne študije,⁶ to naše pisanje pa je njuno smiselno dopolnilo.

¹F. JAKOPIN, Jan Baudoin de Courtenay – slovenski dialektolog (1845–1929): Ob stoletnici prvega obiska v Sloveniji, *VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (Ljubljana, 1972), 11–23. *Enciklopedija Slovenije*, 1, A–Ca (Ljubljana, 1987), 207.

²J. B. DE COURTENAY, Materiali za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo (Trst, 1988; Materiali IV), 22 in 24.

³Glej op. 2, str. 24.

⁴B. MERHAR, Folklor in narodopisje, *Slovenska Matica 1864–1964*, ur. F. Bernik (Ljubljana, 1964), 128.

⁵Da sta si jezik in slovstvena folklor tesno povezani in je slovstvena folklor skupaj z jezikom tvarina narodnega ozaveščanja, priča drobna opomba, zapisana sto let pozneje: »Hkrati so začele v petdesetih letih oživljati do tedaj neaktivne etnične skupnosti drugod v zahodni Evropi, se sprva večinoma usmerjati k zahtevi po oživljanju jezika in folklorne tradicije (podčrtala M. S.), nato pa se glasneje zavzemati za priznanje različnih avtonomnih pravic.« P. SIMONITI, Klasična jezika in moderni živi jeziki, *Glasnik Slovenske Matice* (Ljubljana, 1983), št. 2, 105.

⁶M. STANONIK, Jezik in slovstvena folklor (v interdisciplinarni luči), *Razprave II. razreda SAZU* (Ljubljana, 1990), 181–101. ISTA, Modeli razmišljanja slovstvene folklor in literature, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva XX/2* (1980), 53–58.

1 Ljudski jezik

1.1 Izraz sodi v okvir pojmovanja o raz/ločevanju t. i. ljudske in visoke kulture. S tega vidika so se začeli s slovenskim jezikom ukvarjati že v razsvetljenstvu, ko se je že tudi spočela stroka, ki nosi danes ime slovstvena folkloristika.⁷ Tako je t. i. ljudski jezik célo 19. stoletje doživljal precejšnjo pozornost, vendar ne zmeraj z enakimi raziskovalnimi izidi. To velja prevsem za romantiko, ki je cenila predvsem »ljudsko pesem«, medtem ko je obdobje realizma bolj rodovitno.

Posebno se je potrudil Janez Trdina, v čigar zapiskih je najti cele strani izrazov in besednih zvez iz govorice tedanjega dolenjskega človeka. »Iz ust pivcev in pivk sem čul na veliko veselje svoje tudi mnogo lepih slovenskih besed, katere so Gorenjci že zdavnaj pozabili. Prve čase sem videl, zapazil in slišal v kerčmi toliko novega, da sem moral imeti pri sebi vedno svinčnik in papir.«⁸ Na Primorskem se mu je po tej plati pridružil Fran Erjavec; njegove objave Iz potne torbe lepo kažejo, kako lahak je prehod z jezikovnega področja etnografsko.⁹ Njegovo delo je nadaljeval in dopolnil Karel Štrekelj s svojimi slovarskimi prispevki, kot sta Iz besednega zaklada in Iz živega jezika narodovega.¹⁰ Poleg »živega jezika narodovega« ga je posebej mikala etimologija in svoja tehtna in utemeljena spoznanja o njej je vedno opiral na »živo govorico narodovo«. ¹¹ Kot član Slovenskega literarnega društva je leta 1879 zapisal: »Največji zaklad vsakemu narodu je njegov jezik in hrepenenje po popolnosti jezikovej njegov prvi ideal ... Jezika ne ustvarjajo jezikoslovci, ampak narod sam. Jezik si moramo razvijati po njegovih naravnih zakonih, če hočemo, da dosežemo njegovo organično popolnost in lepoto.« V njegovi zapuščini je več dialektoloških razprav in slovarsko narečno gradivo iz raznih krajev, delno urejeno po skupinah, obsegajočih krajevna imena ali druge tematske skupine, najpogosteje pa so besede urejene kar po abecedi.¹²

Pri Francetu Kotniku je pomembno njegovo razmejevanje jezikoslovja in etnologije glede na metodo in cilj njunega raziskovanja. Etnologija se po Kotniku vedno sprašuje po človekovem odnosu do zadevnega predmeta (»Če so prebivalci kakega kraja ponosni na svoje narečje, je to nekaj posebnega«) in kako se skozenj kaže predmetno naziranje prebivalstva: »Duševno kulturo posreduje jezik. Tega pa v narodopisju ne obravnavamo kakor narečje v okviru jezikovno znanstvenih raziskovanj, ljudski jezik v narodopisju je nekaj drugega ... Narodopisje naj bi opozarjalo na vsebinske oblike narečja, na moč opazovanja, na slikovitost in ustvarjajočo umetnost v izražanju, na prirsčnost in dovtipnost.«¹³

⁷ M. STANONIK, Slovstvena folklorja v zavesti slovenskega razsvetljenstva, *Obdobje slovenskega narodnega preporoda* (Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1991; Obdobja, 11), 113–139.

⁸ D. ŽEVART, Janez Trdina kot etnograf, *Nova obzorja* (Maribor, 1963), št. 21, 183–184.

⁹ M. MATIČETOV, O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev, *Slovenski etnograf* I (1948), 36.

¹⁰ Glej op. 9.

¹¹ K. ŠTREKELJ, Matija Murko, Izbrano delo (Ljubljana, 1962), 158–171. – M. KROPEJ, *Karel Štrekelj in njegova narodopisna zapuščina*; mag. (Ljubljana, 1988), 110.

¹² M. KROPEJ, glej op. 11. Prim. K. ŠTREKELJ, Spomenica Slovenskega literarnega društva na Dunaju, *Slovenski narod* XXXI (1879), 3–4.

Najbolj izviren v označitvi »ljudskega jezika« je vsekakor Vilko Novak. V razlagi, kaj etnologija pri tem raziskuje, spominja na Franceta Kotnika, vendar je čutiti predvsem pojmovanje etnološkega predmeta, kakor ga je zasnoval Švicar Richard Weiss, ki mu je Novak v marsičem sledil.¹⁴ Po tem nauku ne gre za ontonimnost med visoko in ljudsko kulturo med posameznimi socialnimi plastmi, ampak v psihološkem pomenu; torej se ljudsko (= skupno) in individualno srečujeta v vsakem človeku posebej in enkratno. Od tod tudi Novakovo stališče:

Ljudski jezik kot prvina ljudske kulture ni isto kot narečje. Za ljudskost jezika namreč ni odločilna glasovna, oblikovna, slovanska (besedna), poudarna (akcentska) posebnost narečja. Narečje je le oblika, ne pa vsebina ljudskega jezika. Ljudskemu jeziku tedaj ne postavljamo nasproti knjižnega jezika, marveč osebnostni (individualni) jezik, kakor si ga je izoblikoval posameznik za svoje potrebe in svoji izobrazbi primerno. Ljudskemu jeziku njegovo vsebino določa tedaj njegova navezanost na skupnost in izročilo. Ljudski način izražanja je skupen nekemu kraju, stanovski skupini, nekemu času ... To, kar dela jezik ljudski, je ljudska duhovnost, ki se v njem izraža. Medtem ko vlada v osebnostnem in knjižnem izražanju logičnost in razumskost, ljudstvo teh lastnosti nima toliko, pač pa je v njem močnejša čustvenost.¹⁵

V skladu s širjenjem polja ljudske kulture, ki je dotlej pomenila arhaično kulturo kmetstva, Novak zajema v svoje obzorje tudi »mestni jezik«, žargon in sleng, torej zvrsti pokrajinskega pogovornega jezika in interesne govorice.¹⁶

Nasprotno Milko Matičetov ne izhaja iz razlikovanja med omenjenima strokama, ampak mu gre za njuno spojitve: »Jezikoslovje in etnografija imata precej široko skupno polje dela. Dialektologijo bi nekateri hoteli celo podrediti etnografiji. To pa ni potrebno. Preučevanje živega jezika je vselej v zvezi s problemi, ki so lastni jezikoslovju, etnografiji in drugim vedam.«¹⁷ Te misli je Štrekljev rojak in v marsičem njegov naslednik navrgel v oddelku Ljudski jezik, ne da bi bil definiral, kaj mu ta zveza pomeni, kolikor je ne navežemo na »živi jezik«. Da je to sopomenka za narečja, dokazuje klic, ki ga štiri desetletja pozneje naslavlja na strokovno javnost, ko se zavzema za medsebojno sodelovanje med posameznimi panogami jezikoslovja in etnologije:

SAZU ne bi smela odložiti in potisniti vstran vse druge zvrsti jezika in se zavzemati le za slovar

¹³F. KOTNIK, *Slovenske starosvetnosti* (Ljubljana, 1943), 8–9: »Če bi zapisali celotni besedni zaklad kake vasi in pregledali, koliko besed ima abstrakten in koliko konkretni pomen, bi bilo to zanimivo, ker bi spoznali predmetno naziranje tega prebivalstva. Raziskovati moramo duševno vsebino jezika, premotrivati moramo jezik psihološko, kakor so znanstveniki to delali za primitivne narode. Psihologija jezika je med drugimi nalogami predmet narodopisja ... A jezikovna razmotrivanja v narodopisnem smislu so pri veliko narodih šele v povojih, pri nas pa s tem sploh začeli nismo ... Brez dialektičnega slovarja narodopisec ne bo mogel izhajati. Nam nudi Pleteršnik, ki zaznamuje navadno tudi kraje in vire za besedni zaklad, neizčrpljiv vir za razlago posameznih narodopisnih pojavov ... Narodopisec se bo zanimal seveda tudi za imenoslovje, za osebna, vulgarna (domača), krajevna in ledinska imena. Tudi z domačimi imeni rastlin in živali se bo bavil ...«

¹⁴V. NOVAK, O bistvu etnografije in njeni metodi, *Slovenski etnograf* IX (1956), 10. – ISTI, V spomin Richardu Weissu, *Glasnik Slovenskega etnografsskega društva* IV/2 (1962), 10.

¹⁵V. NOVAK, Ljudski jezik, *Slovenska ljudska kultura* (Ljubljana, 1960), 240–243.

¹⁶J. TOPORIŠIČ, *Slovenska slovnica* (Maribor, 1976), 17–22.

¹⁷Glej op. 9.

slovenskega knjižnega jezika. Bogastvo kateregakoli jezika – slovenski ne more biti izjema – ne izpričuje samo njegov sodobni knjižni jezikovni fundus, ampak besedni zaklad pripadnikov celotnega narodnega telesa, vseh narečij, ki se k njim prištevajo. Nov obogaten Pleteršnik bi bil potreben. Zato bi morali poskrbeti, da bi po krivici odloženo delo zanj teklo vzporedno z nadaljevanjem slovarja slovenskega knjižnega jezika. Posebna skrb naj bi veljala zajemanju leksikalnega bogastva iz žive ljudske govorice. Tak vseobsežni slovenski besednjak bi moral biti matica vsem drugim, etimološkemu še posebej.¹⁸

1.2 V nasprotju s tistimi etnologi, ki so skušali pojem ljudskega jezika kategorično razmejiti od pojma narečje, kaže, da jezikoslovcem to pomeni eno in isto – natančneje: ljudski jezik je zanje zbirni pojem za narečja.¹⁹ Zato ga primerjajo s /slovenskim/ knjižnim jezikom in ugotavljajo njune prednosti in šibkosti. Anton Breznik: »Ljudski jezik je tisti jezik, ki ga govori ljudstvo v svojih narečjih.« Ko na kratko pojasnjuje posebnosti slovenskega knjižnega jezika glede na njegov nastanek in vlogo, na podlagi načela: »Pismeni = knjižni – op. MS jezik nam ne dá popolne slike o slovenskem jeziku, pravo sliko o jeziku dobimo šele, če poleg pismenega jezika poznamo tudi ljudski jezik, kakršen živi v narečjih,« – zgodovinsko, zemljepisno in funkcijsko po kontrastivni metodi predstavi še tega, ne da bi spregledal postopno izravnavanje narečij pod vplivom knjižnega jezika v pogovorni jezik.²⁰

Martina Orožen se sprašuje: »Toda kaj je ljudski jezik?« Na vprašanje ne odgovarja naravnost, kot je to storil Anton Breznik, ampak si prizadeva pojasniti zapletenost in zahtevnost problematike, ki je povezana s standardiziranjem slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju, pri čemer trdi: »Ljudski jezik, to je sočasna slovenska narečja, so postajala lahko le predmet opazovanja, raziskovanja, soočanja in končno že tudi znanstvenega opisovanja.«²¹ Na drugem mestu je vendar zaznati pogojnost njene rabe tega izraza, saj ga ima za »splošno, jezikoslovnonedoločljivo oznako«. Njene zadržke od njega izpričuje tudi pisanje v narekovajih, »ljudski jezik«

¹⁸ Pri tem se zavzema za interdisciplinarnost, za korektno sodelovanje z jezikoslovci: »Skepsa, ki jo nekateri slavisti, posebej lingvisti kažejo do etnografskega gradiva in etnografskega dela, je pač pogojena v tem, da si etnografi marsikdaj šele iščemo primernih metod. Etnografija kot samostojna in ne le pomožna veda je namreč dosti mlajša od lingvistike, se mora šele potegovati za svoj ugled in se večkrat dobesedno otepati nevarnih notranjih sovražnikov, predvsem diletantizma.« M. MATIČETOV, *Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike* (Ljubljana, 1973), 82–83.

¹⁹ A. V. ISAČENKO, *Narečje vasi Sele na Rožu* (Ljubljana, 1939), 5: »Splošna, vselej veljavna in v vsakem primeru uporabna definicija pojma 'dialekt' ni lahka. Vendar ne bo zgrešeno, če opišemo dialekt kot jezikovno celoto, ki se razlikuje od drugih, sebi jako sorodnih idiomov po svoji zunanji obliki (npr. glasovno, morfološko in leksikalično), kakor tudi po svoji posebni funkciji (npr. ohlapna občevalna govorica v nasprotju z negovanim govorniškim jezikom, ali govornji jezik v nasprotju s knjižnim jezikom.« Str. 6: »... druga možna ožja definicija pojma dialekt: dialekt ima v okviru najtesnejše govorne soseske (npr. vaške srenje) funkcijo, da omogoča članom te soseske neprisiljeno medsebojno občevanje brez vplivov od zunaj.« Str. 6–7: »Oglejmo si sedaj pojem dialekt z ozirom na obseg po prostoru. Na temelju skušenj, ki smo jih dobili na Koroškem, smemo trditi, da si je vsled svojevrstnega naseljevanja po alpskih dolinah skoraj vsak kraj razvil svoje lastne jezikovne posebnosti.«

²⁰ A. BREZNIK, *Ljudski jezik, Narodopisje Slovencev*, II (Ljubljana, 1952), 5–11.

²¹ M. OROŽEN, *Narečje in knjižni jezik, XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (Ljubljana, 1988), 5–17.

ali izraža zadržanost s pristavkom »v tako imenovanem ljudskem jeziku«.²²

Od kod zadrega, pojasnjuje Boris Urbančič:

Oznaka ljudsko pomeni v jeziku dvoje: tisto, kar ni knjižno, ali pa tisto, kar zajame preprosta govorica, predvsem na podeželju. V tem smislu je treba razumeti tudi ljudsko govorico oz. ljudski jezik. Sodobno jezikoslovje se teh izrazov večinoma izogiba, ker imajo v puristični terminologiji drugačen pomen in so zaradi tega postali nejasni. Namesto njih se uporablja narečno ali dialektično, pogovorno ali dialekt, pogovorni jezik, vsakdanja govorica.²³

Marica Bergant po Basilu Bernsteinu navaja, da ljudski jezik označujejo preprosti konkretni simboli, posebna miselna struktura »opisovanja pojavov naokrog« in močni socialno čustveni poudarki.²⁴

Božo Vodušek v svojem znamenitem eseu *Za preureditev nazora o jeziku*²⁵ skuša razložiti pojem »ljudskega jezika« z razmejitvijo od knjižnega jezika:

Pri podrobnejšem analiziranju pogojenosti jezika pa je potrebno najprej bistveno razlikovanja med ljudsko govorico in književnim jezikom. Ljudska govorica je prvotna oblika jezika, ki je obstajala že zdavnaj pred iznajdbo pisave in tudi pred organizacijo kakršnihkoli političnih enot. Podzavestno vznikli govorjeni jezik je ona oblika jezika, ki stoji ob začetku človeške kulture in ki še danes živi v vseh dialektih vseh nešteti jezikov sveta. To pa, kar na splošno imenujemo jezik, je bodisi abstraktna klasifikacija slovnicařev, bodisi, in to največkrat, književni jezik, ki je šele mnogo, mnogo pozneje v zelo pozni dobi človeške kulture bil zavestno stvorjen na različnih krajih na podlagi govorjenega jezika. Pravzaprav moremo o pravem književnem jeziku govoriti šele v trenutku iznajdbe pisave in stvoritve socioloških in političnih enot. Dočim je glavni znak govorjenega jezika podzavestnost, je književni jezik, ki se je ustvaril na njegovi podlagi, zmeraj rezultat zavestnega duha. Iz enega ali več dialektov se je tvoril kot organiziran sistem izražanja, več ali manj obvezen za določeno socialno ali politično skupnost, pri čemer so bistveno vplivali prav socialni in politični momenti. Književni jezik je drugačna oblika, le govorjeni jezik je prvotna, s čimer ni rečeno, da ne more postati tudi književni jezik do neke mere govorjeni jezik, a kljub temu ohrani svoj bistveno drugotni značaj. [...] Niso pa samo dialekti krajevno pogojeni, ampak imamo poleg njih še celo vrsto govorjenih jezikov, ki so pogojeni po socialni plati. Taki so na primer govorjeni jeziki različnih stanov in poklicev, ki navpično režejo tisto jezikovno celoto, ki je združena pod okriljem določenega književnega jezika, dočim jo režejo prvotni socialno nediferencirani dialekti vodoravno.

Božo Vodušek nasproti »književnemu jeziku« loči »govorjeno ljudsko slovenščino«, »ljudsko govorjeno slovenščino« in »ljudsko govorico«.²⁶

Morda se naslanja na Voduška Stanko Bunc, ko loči knjižni govor in ljudski govor. Prvega razume vsak Slovenec, izšolan in neizšolan, v središču Slovenije prav tako kakor na robu. Drugi je omejen le na del njenega ozemlja in je zaradi posebnih glasov in oblik ter svojevrstnih izrazov marsikateremu Slovincu težko razumljiv ali celo nerazumljiv. Prvega uporabljamo v omikanem govoru in v knjigah, drugi živi med preprostimi ljudstvom.²⁷

Kaj mu v jedru pomeni ljudski jezik, je, sicer mimogrede, nakazal F. Zadravec v

²² M. OROŽEN, Slovenska duhovščina in slovensko jezikoslovje v 18. in 19. stoletju, *Vloga cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja* (Ljubljana, 1989), 110, 112, 115, 116, 118, 120.

²³ B. URBANČIČ, Ljudsko in tuje v jeziku, *Delo*, 7. marca 1970, 18.

²⁴ M. BERGANT, *Teme iz pedagoške sociologije* (Ljubljana, 1970), 41.

²⁵ B. VODUŠEK, Za preureditev nazora o jeziku, *Krog*, ur. R. Ložar (1933), 70–71.

²⁶ Glej op. 25, str. 67–68.

²⁷ S. BUNC, *Slovenska jezikovna vadnica*, IV (Ljubljana, 1956), 8–9.

študiji o Cankarjevem jeziku;²⁸ »Že leta 1899 je povedal, da tudi sam hoče pisati ljudski, naraven jezik, takoj pa dodal, da za tak jezik ne zadošča znanje slovenske slovnice. Odbil je načelo 'preprosto' pisanje, 'preprost' jezik – surovost.« Tu zvemo o konotaciji, ki v zvezi z jezikom in ljudskim še posebej, sploh še ni bila načeta, a bi lahko bila pomemben predmet etnološke analize.

1.3 Romantična zagledanost v »čisti narodov govor« se je v nekaterih primerih zavlekla že v 20. stoletje. Zdi se, da ji je podlegel celo Joža Glonar.²⁹ Kot da ni imel pred očmi vseh silnic, ki so vplivale na oblikovanje slovenskega knjižnega jezika, je trdil, da je knjižni jezik »umetna, kompromisna stvaritev«, kakor tudi skoraj na las enako ugotavlja Anton Breznik (»...je bolj ali manj umetna tvorba«).³⁰ Če nekateri to dejstvo jemljejo kot predsodek proti normiranemu sredstvu za sporočanje, ga je vendarle treba vzeti realno, za kar si je modro prizadeval v okviru dognanj svojega časa Božo Vodušek,³¹ dandanašnji pa se je mogoče poučiti o tem pri Daliborju Brozoviću, ko razlaga temeljne pojme v jezikoslovju:

Idiom kot kakovostno in hierarhično nevtralen in specifični izraz se klasificira po treh merilih: ne/organskost, ne/konkretnost, višja/nižja hierarhična stopnja. [...] Organski so taki idiomi, ki so se razvili v okviru konkretne etnične enote in civilizacije in zadovoljujejo samo njene lastne komunikacijske in ekspresivne potrebe. Atributa 'etnični' ni treba jemati tu kot sinonim za 'avtohton' ali 'genetsko čist', ker geneza dane skupnosti ali njene civilizacije (=kulture) tu ni bistveno zanimiva. [...] Krajevni govor, ki je organski idiom najnižjega ranga, je edino konkreten. Vsak organski idiom višjega ranga je abstrakten, in kolikor višji je rang, toliko večja je abstraktnost ... Ker je krajevni govor konkretni organski idiom, je očitno, da je v jezikoslovnem smislu sistem ...³²

Brozovičev sistem jezikovnih pojavov še vse drugače zadiha, ko se obleče v življenjsko gradivo. Tu pride prav že omenjena študija Martine Orožen, ko razlaga nastanek in vlogo posameznih jezikovnih tipov najprej čisto načelno in nato ob slovenskem primeru. Kot nemški etnolog Hermann Bausinger,³³ pride do enakega

²⁸ F. ZADRAVEC, Cankarjevi pogled na jezik, *Elementi slovenske moderne književnosti* (Murska Sobota, 1980), 9–34. Nasproti temu prim.: »Finžgarjeva veličina je, da je znal tako srečno povezati ljudstvo in vero – seveda ob visoko zavedni narodnosti ... Zaslutil je (posebno v kasnejših delih) njegov jezik, ga dvignil na izjemen estetski nivo; dal tako model najvišjega ljudskega jezika in dokončal, kar je začel Levstik v Krpanu. Potrč je že na meji spakovanja.« T. KERMAUNER, *Bog in slovenstvo* (Ljubljana, 1993), 232.

²⁹ J. GLONAR, Korespondenca med Kopitarjem in J. Grimmom, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* XIX (Ljubljana, 1938), 134: »Grimmovo načelo, da je treba pri študiju kakega jezika v prvi vrsti upoštevati čisti narodov govor, ne pa knjižni jezik, ki je umetna, kompromisna tvorba, se je popolnoma skladalo s Kopitarjevimi nazori. Oba sta pravilno umevala pomembnost živih narečij in potrebo knjižnih jezikov, osnovanih na temelju čiste, žive narodove govorice.« Za odpravljanje predsodkov do narečja je tudi Tom Priestly v tej zvezi zapisal: »Ne zavedajo se, kako nenaravna, kako umetna, kako skonstruirana je večina knjižnih jezikov.« T. PRIESTLY, Izbira jezika na Koroškem: dva paradoksa, *Nova revija* (1978/79), št. 7, 1775.

³⁰ Glej op. 24, str. 5.

³¹ Glej op. 25, str. 66–76.

³² D. BROZOVIĆ, Slovenski standardni jezici i usporedna slavistika, *Standardni jezik* (Zagreb, 1970), 10–46.

³³ H. BAUSINGER, *Dialekt als Sprachbarriere?* (Tübingen, 1973), 9–27.

rezultata, ko med drugim sklene: »Problematika dialektologije je problematika par excellence čisto sociološka.«³⁴ Ko s tega stališča utemeljuje nujnost po obstoju »standardnega jezika« (D. Brozović: »Za njegovo definicijo je bistveno, da je avtonomen vidik jezika, vedno normiran in funkcionalno polivalenten ...«),³⁵ se tudi njeno razpravljanje izteče v ugotovitev, kakor jo je najkrajše mogoče izreči z besedami: »Vsak knjižni jezik je politikum.«³⁶ ali: »Ustoličenje nekega dialekta ali narečja za knjižni jezik je med drugim vedno tudi politično dejanje.«³⁷ In še bolj slikovito: »Knjižni jezik je narečje z vojsko.« Pomeni, da lahko katerokoli narečje v določenih političnih (in morda tudi vojaških) okoliščinah postane knjižni jezik. Jezikoslovci so prepričani, da imajo (z izjemo pidžinskih jezikov)³⁸ vse socialne zvrsti, tako knjižni jezik kot narečja, iste strukturalne lastnosti, da pa so položaj knjižnosti dosegle le tiste, ki so imele podporo vladajočih in akademij.³⁹ Tom Priestly ob govoru Sel na Koroškem, ne skriva, zakaj omenjene rezke misli. V svoji obravnavi bije plat zvona za koroška slovenska narečja pri dvojezičnih Korošcih. Pravila diferencialne rabe knjižnega jezika in narečij so navadno znana vsem in resnične izbire med njima sploh ni: »višja« socialna zvrst se pričakuje v določenih položajih, »nižja« v drugih. Prva naj bi bila tudi »pomembnejša«, »boljša« in »privlačnejša«. Tako ima v tekmovanju 'šrifta' in 'svenja' prvi velikansko prednost. Priestly s izrazom 'šrift', naslanja se na slovenske Korošce same, označuje knjižni jezik, z izrazom 'svovenje' (= slovensko) pa narečje. Priestly neprizanesljivo odkriva, od kod in zakaj tolikšni predsodki do narečja,⁴⁰ a tudi ne skriva svoje sle slutnje, če se bo proces njihovega podcenjevanja nadaljeval: »Sovražno razpoloženje do 'svenja' bo v končni fazi pospešilo izumrtje 'šrifta'.« Materinščina pomeni nujen temelj za učenje drugih jezikovnih sistemov. Kdor hoče znati knjižno, mora sprejeti vase vsaj narečje svojega kraja z vsem notranjim ustrojem in zgodbo [...] Edini nesporazum med 'svenjim' in 'šriftom' je boj za spoštovanje in priznanje. Ne eden ALI drugi, pač pa eden IN drugi. 'Šrift' IN 'svenj' lahko drug drugega le krepi. Na Koroškem imata vsak zase (drug brez drugega) manj prihodnosti, morda je sploh nimata. Skratka: s podporo 'svenja' bi Korošci pomagali tudi 'šriftu', s preziranjem 'svenja' pa bodo 'šrift' obsodili na smrt. Avtor

³⁴ Misel je povzeta po poljskem jezikoslovnem teoretiku W. Doroszewskem. Glej op. 21, str. 5.

³⁵ Glej op. 30, str. 28.

³⁶ J. TOPORIŠIČ na tiskovni konferenci ob izidu zbornika: Srednji vek v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi (Obdobja, 10), Ljubljana, 19. 10. 1989, v Kulturnoinformacijskem centru v Ljubljani.

³⁷ V. KALENIČ, Usoda kajkavskega dialekta, *Slavistična revija* XVII (1969), 187.

³⁸ T. PRIESTLY, »Bodite ponosni na svoj jezik« »Hubrajtajte se s svojo sprahu«, *Celovski zvon* VII/23 (1989), 66: »Kadar kak jezik izumira, postaja vedno bolj preprost = postaja pidžin (pidgin). To sploh ni več jezik, nima sklonov, spola, števila, tako rekoč nima več gramatike.«

³⁹ T. PRIESTLY, glej op. 29.

⁴⁰ Glej op. 38: »Izobraženci se ga izogibajo kot jezika najnižjega družbenega sloja, čemur se mora vsak, ki se hoče »povzpeti«, na daleč izogniti. Še huje je, da ga ima del koroških Slovencev za »jezik asimilirancev«, torej za jezik tistih, ki jim ni do narodnostne opredelitve, po drugi strani pa, da se apriori misli, da je v njem toliko germanizmov, da bi bilo čudno ali celo sumljivo, če bi ga tisti, ki hočejo izraziti narodnostno pripadnost, uporabljali kot sredstvo sporazumevanja.«

naravnost roti slovenske koroške kulturne delavce, naj, če ne želijo z nadaljnjim zanemarjanjem 'svenja' ogrožati 'šrifta', takoj ukrepajo in začnejo 'svenju' dajati prednost v tistih položajih, kjer je njegova vloga mogoča in smiselna.⁴¹ Z enakim namenom kliče prebivalcem Sel: bodite ponosni na svoj jezik.⁴² Predavanje s tem naslovom jim je posredoval v njihovem narečju – za dokaz, da njihov način izražanja ni nič manj vreden kot 'šrift'. Z njim si prizadeva tudi učinkovito pobijati dvome o smiselnosti njegove rabe in prenašanja na otroke.

Morda prav dejstvo, kako knjižni jezik »pride na oblast«, pojasnjuje njegovo že vnaprejšnjo prednost pred tisto zvrstjo, ki je bila in je večinoma še tako v jezikoslovju kot etnologiji poimenovana kot ljudski jezik. Valens Vodušek povezuje odpor do njega z zavračanjem vsega ljudskega v našem kulturnem življenju. Že nekaj desetletij pred Priestlyjem se zavzema za javno rabo narečij, npr. v intervjujih v avdiovizualnih sredstvih obveščanja, in to utemeljuje z dejstvom, da po svetu to že zdavnaj počno: poteguje se za ustrezne oddaje v njih, še posebej pa kot zagnan terenski delavec opozarja na izgubljanje besedja, ker ga nihče sistematično ne zbira, »le nekaj osamljenih slavistov ... iz ožjega rojstnega kraja ... Ali bomo čakali, da bo zapadlo vse to izrazno bogastvo v pozabo? Ali se ne zavedamo, kakšen dragocen material s čisto znanstvenega jezikovnega in etimološkega in zgodovinskega stališča puščamo vne-mar.«⁴³

Tudi Zmaga Kumer se zgraža nad tistimi, ki preganjajo narečje kot nekaj manj vrednega, »kot da se že sama ne izgublja dovolj hitro pod vplivom javnih občil in šole«. Pri tem ne gre za ohranjanje narečij za vsako ceno ali nasprotovanje knjižnemu jeziku (»saj bi bilo to enako nes pametno, kot če bi kdo zahteval, naj v korist naravnih gozdov posekamo umetno zasajene parke«), gre le za to, da jim priznamo primeren položaj ob knjižnem jeziku, saj so del izročila, del naše ljudske duhovne kulture, in to ne najmanjši. Zvestoba domačemu jezikovnemu izročilu in skrb za čistost materinščine v govoru in pisavi je znamenje kulturnosti.⁴⁴ Za oba avtorja je torej vprašanje narečij oz. v njuni terminologiji »ljudske govornice« ne le vprašanje vloge, ampak tudi morale.

Vendar ne gre spregledati povezovalne vloge knjižnega jezika in dejstva, da imajo narečja le omejeno prostorsko funkcijo.⁴⁵ O nevarnosti »pokrajinskega partikularizma oz. razsredinjenosti« slovenščine glede na sosesčino drugih jezikov, ki lahko nanjo

⁴¹ Glej op. 29, T. PRIESTLY, n. d., 1779 in poleg tega še: Mukicsné Kozár Mária, Felsöszölnök – Marija Kozar Mukič, *Gornji Senik* (Szombathely – Ljubljana, 1988), 150: »Če bi pri pouku knjižne materinščine izhajali iz narečja, bi dosegli boljše rezultate.« G. D'ARONCO – M. MATIČETOV, *Folklor na anketa v Furlaniji, 1946: Odgovor slovenskih šolarjev, Slovenski etnograf* III/IV (1951), 326–327.

⁴² Glej op. 38, str. 63–73.

⁴³ V. VODUŠEK, *Ljudski jezik – naša kulturna pastorka, Glasnik Slovenskega etnografskega društva* VII/1–2 (1966), 2–3: »Z nebotičnikov naše 'kulture' gledajo mnogi zviška tudi na naš ljudski narečni jezik, kot da bi nas bilo sram slovenske kmečke hiše, iz katere smo pravzaprav vsi izšli, če ne eno generacijo nazaj pa pred dvema ali kvečjemu tremi ... Nekako parvenijsko zagledani v našo 'visoko' kulturo belega kruha in vzvišenega knjižnega jezika, zanemarjamo vse, kar diši po sveži zemlji in ima v sebi sok in modrost preprostega ljudskega človeka ...«

⁴⁴ Z. KUMER, *Uvod v glasbeno narodopisje* (Ljubljana, 1969), 38. – ISTA, *Kam bi s to folkloro* (Ljubljana, 1975), 22–23.

pogubno vplivajo, zavzeto piše Jože Toporišič.⁴⁶

2 Besede in stvari

Wörter und Sachen je bil naslov časopisa, ki ga je izdajal Rudolf Meringer, njegov sourednik pa je bil Matija Murko,⁴⁷ tako da so tudi slovenski jezikoslovci in etnologi sodelovali v njem. Z njim sta želela pospeševati novo metodo pri reševanju jezikoslovnih in etnoloških vprašanj, in to na podlagi dejstva, da jezik hrani veliko »značilnih izrazov za predmete iz materialne kulture, s katerimi je mogoče razložiti poreklo posameznih form«.⁴⁸ Nadaljni pomemben korak je bila obogatitev te metode z zemljepisnimi prijemi. Najpomembnejši sad teh prizadevanj so danes jezikovni, jezikovno-etnološki in etnološki atlasi.⁴⁹ Hugo Moser pravi, da kakor hitro se jezikovno opazovanje usmeri od notranjih sestavin jezika tudi na posamezne jezikovne plasti in se sprašuje o svetovnih nazorih, tj. kulturnem zaledju (= civilizacijski ravni) njihovih nosilcev, se pogosto približa etnološkim raziskavam. Jezikovnogeografska metoda je bistvena za dialektologijo. Ta razčlenjuje »ljudski jezik« v prostoru in skuša ugotoviti vzroke za njihovo ločevanje. Dokler se je omejevala le na glasoslovje, je bila zgolj jezikoslovno relevantna, ko pa se je od glasoslovnih atlasov preusmerila k besedju, je postala privlačna tudi za etnološko raziskovanje, posebno kadar so bili slovarji ali atlasi zasnovani predmetno/stvarno.⁵⁰

Andre-Georges Handricourt ima lingvistične atlase za rezultat ekstenzivnega vidika raziskovanja narečij. Zajemajo širša področja in pobuda zanje prihaja »z vrha«. Najprej je npr. izšel lingvistični atlas za celo Francijo, nato so na predlog francoske prestolnice določili univerzitetna središča po celi državi, kjer naj bi začeli sestavljati pokrajinske jezikovne atlase. Sad intenzivnega vidika raziskovanja narečij so monografije. Pobude zanje prihajajo »od spodaj«, saj jih navadno pripravljajo zavzeti posamezniki.⁵¹

Če omenjeni avtor lahko govori o bibliografiji narečnih slovarjev, bi bilo za slovenske razmere zaželeno sestaviti vsaj bibliografijo člankov, ki raziskujejo predmetno (v konkretnem pomenu besede) izrazje. Za etnologue (enako za prevajalce) je pač najbolj uporabna razvrstitev po snovi, po korenih bi bila bližja etimologu. Tu bi s pridom prišli v pošteven računalniki. Tako bi se izkazalo, da je tudi pri nas s tega vidika vendar že marsikaj narejeno, le pravega pregleda nimamo nad tem, kaj šele kritično oceno.

⁴⁵ B. POGORELEC, ustno, junija 1993, Ljubljana.

⁴⁶ J. TOPORIŠIČ, O Urbančičevi jezikoslovni kulturi, *Slavistična revija* XXV (1977), 362, 367.

⁴⁷ F. KOTNIK, Pregled slovenskega narodopisja, *Narodopisje slovencev*, I (Ljubljana, 1944), 38. Glej op. 13, str. 8.

⁴⁸ R. LOŽAR, Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen, *Narodopisje Slovencev*, I (Ljubljana, 1944), 19. Glej tudi op. 9.

⁴⁹ Glej op. 9.

⁵⁰ H. MOSER, *Volkskunde und Sprachwissenschaft*, predavanja z mednarodnega kongresa folkloristov v Arnhemu na Nizozemskem, 20–23. septembra 1955, tipkopis, 5–7.

⁵¹ A. G. HANDRICOURT, Linguistique et ethnologie, *Ethnologie Française* (Pariz, 1973), št. 3–4, 217–219.

Jakob Kelemina je na jezikoslovna, literarnozgodovinska, pravnozgodovinska in druga vprašanja gledal tudi z zornega kota etnologije. Za imeni je povsod iskal stvari, zato so njegovi odgovori na zapletena vprašanja besednih in pravnih starin kljub lakoničnosti prepričljivi.⁵² Podobno rad se je loteval vprašanj z meje jezikoslovja in etnologije Ivan Koštial, ki je pisal o etimologijah nekaterih besed, o imenih, priimkih itd.⁵³ Vilko Novak naravnost jezikovne vrednote imenuje (t. i. ljudska) lastna imena, tako osebna, hišna, ledinska, krajevna.⁵⁴ V tem pogledu so predvsem za zgodovinsko etnologijo poučni Franceta Bezlaja Eseji o slovenskem jeziku.⁵⁵

Največje etnološko botanično delo so Prinosi slovenskim nazivima bilja Janka Barleta, ki je objavil tudi lastna imena domače živine, imena goveda in perutnine.⁵⁶ Najtemeljitejša študija s tega področja pa je Milka Matičetova o bedenicah (=narcisah). Cvetlica »ni ne zdravilna, ne koristna, ne škodljiva, le lepa«, a je zbral zanjo čez sto imen in ugotovil kar deset meril, po katerih je lahko dobila ime.⁵⁷ Podobno je obdelal slovenska imena za zvezde⁵⁸ in še marsikaj, posebno rad tre orehe, ki jih nabira v Reziji.⁵⁹ Lokalno omejeni, a kolikor mogoče skrbno sta zbrani izrazji za mlinarstvo pri Slovencih v Avstriji⁶⁰ in za promet na Žirovskem.⁶¹

Ko bi se vsaj že opravljeno delo na tem področju sistematiziralo, bi imeli verjetno pokazati več, kot se zdi, in prevajalci ne bi imeli toliko težav pri svojem delu (pač tudi zato marsikdaj kujejo ponesrečene izraze). Narečja pa iz/umirajo!

Seveda so pristopi zelo različni in tudi različne ocene, a zaradi pomanjkanja moči na tem področju je še daleč od tega, da bi dobili kaj takega, kot je zajetna knjiga o terminologiji gozdarskega orodja in dela v švicarskih Alpah⁶² ali stavb in hišne opreme v Vojvodini.⁶³

Zato etnologija pozdravlja kritične ugotovitve A. Lipovec, da slavistiki ne zadošča le taka dialektologija, ki se je oblikovala v okviru zgodovinskega jezikoslovja: »Popisovala je fonološki in morfološki ustroj narečnega jezikovnega sistema in deloma upoštevala geografske in zgodovinske določilnice pri njunem nastajanju. Premalo je slovenska dialektologija raziskovala leksikalno bogastvo posameznih narečnih območij s slovenskega etničnega ozemlja in zato niso dovolj zbrana

⁵² J. KELEMINA, In memoriam, *Glasnik slovenskega etnografskega društva* I/4 (1957), 22.

⁵³ M. MATIČETOV, Ivan Koštial (1877–1949), *Slovenski etnograf*, III/IV (1951), 393–399.

⁵⁴ Glej op. 15, str. 242.

⁵⁵ F. BEZLAJ, *Eseji o slovenskem jeziku* (Ljubljana, 1967).

⁵⁶ Glej op. 47, str. 42.

⁵⁷ M. MATIČETOV, »Bedenice«: Imena, pesniško in obredno izročilo o tem cvetju na Slovenskem in pri sosedih v hrvaški Istri, *Traditiones* (1976/77, 1979), št. 5/6, 277–300.

⁵⁸ Glej op. 18.

⁵⁹ M. MATIČETOV, Lanita, *Jezik in slovstvo* XXXIV (1988/89), 81–88. – Prim. tudi *Letopis SAZU* (Ljubljana, 1975), 202; (Ljubljana, 1979), 23 in (Ljubljana, 1980), 159.

⁶⁰ H. LAUSEGGER, Wassermühlen im südlichen Kärnten: Volkskundliche und terminologische Aspekte, *Carinthia* (Celovec) 1985/I, št. 175, 299–321.

⁶¹ M. STANONIK, *Promet na Žirovskem* (Žiri, 1987).

⁶² A. MAISSEN, *Werkzeuge und Arbeitsmethoden des Holzhandwerkers in romanisch Bünden: Die sachlichen Grundlagen einer Berufssprache* (Ženeva – Zürich, 1943).

⁶³ G. VUKOVIĆ, *Terminologija kuće in pokućstva u Vojvodini* (Novi Sad, 1988).

poimenovanja slovenskih realij oz. pričevanja o slovenski duhovni in materialni kulturi. Pri stičišču predmeta etnologije in jezikoslovja bo dialektologija tista, ki se bo morala v skladu s sodobnimi smermi v jezikoslovju nasloniti tudi na delovne izkušnje in izsledke etnologov, le-ti pa naj bi v svojih študijah zapisovali pokrajinska poimenovanja slovenskih realij.⁶⁴ A ob novi usmeritvi slovenske etnologije se je postavilo vprašanje, ne le, ali ta to še hoče početi, ampak tudi, ali je tega še sposobna.⁶⁵ Tudi ljubiteljsko zbirateljsko delo mora biti strokovno.⁶⁶ Poimenovanje realij je namreč tudi besedje. Tu se srečujeta etnologija in dialektologija. A doslej sta natisnjena le dva dialektološka slovarja (Črnovrški dialekt,⁶⁷ Slovar beltinskega prekmurskega govora),⁶⁸ za enega (kostelski govor⁶⁹) pa je gradivo zbrano. A za vsako dialektološko bazo bi bilo prav imeti vsaj po en tak slovar. Poglavitni problem je, da zanje še ni ustrezne vprašalnice.⁷⁰

Strokovnjaki na različne načine utemeljujejo tesno povezavo etnologije in jezikoslovja (= dialektologije in leksikografije) pri preučevanju posameznih vprašanj, ki zadevajo obe vedi. Pred očmi imajo temeljno zgodovinsko problematiko: »Samo skupen napor etnologov, lingvistov in arheologov daje rezultate v iskanju odgovorov na bistvena vprašanja o etnogenezi in etnične zgodovine.«⁷¹ K. Heeroma razločuje 1. splošno besedje za jezik na splošno; 2. specialno za določen stil in jezikovno področje; 3. osebno pri umetnikih in drugih ustvarjalnih osebnostih. Etnologija se največ ukvarja s specialno slovnico in besedjem skupnosti, ki jih obravnava. Splošna jezikovna struktura sicer duhovno povezuje, a le abstraktno. Šele konkretna realizacija gradi dom, v katerem moreta stanovati govorec in poslušalec.⁷² Tu je že nakazana problematika naslednjega razdelka.

Slovaško jezikoslovje se strinja s tistimi, ki vidijo stičišča med njim in etnologijo

⁶⁴ A. LIPOVEC, Ustno slovstvo kot predmet etnološke literarne in folkloristične znanosti, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* XX/2 (1980), 107–108.

⁶⁵ B. GRAFENAUER se ob novi usmeritvi slovenske etnologije sprašuje, ali to, da pomembna področja svojega nekdanjega dela (»ustnega slovstva in folklore sploh«) prepušča drugim, tako imenovanim matičnim vedam, ni nasledek dejstva, da našim vodilnim etnologom na Fakulteti po odhodu Vilka Novaka in tudi katerim zunaj Fakultete manjka jezikoslovna izobrazba. B. G., Ali so mogoči »pogledi« na katerokoli znanost brez obravnavanja njene svoje metodologije? (*Traditiones* 1984, št. 10–12, 216).

⁶⁶ S. HORVAT, O slovenski narečni leksikografiji, *Celovski zvon* IX/31 (1991), 84–86; *Celovski zvon* IX/33 (1991), 82–84.

⁶⁷ J. TOMINEC, Črnovrški dialekt (Ljubljana, 1964).

⁶⁸ V. NOVAK, *Slovar beltinskega prekmurskega govora* (Murska Sobota, 1985).

⁶⁹ S. HORVAT, Jože Gregorič in njegov Slovar kostelskega govora, *Jezik in slovstvo* XXXIV (1988/89), 73–75.

⁷⁰ Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, *Glasnik SED*, glej op. 64, str. 115. M. OROŽEN razmišlja, da bi za začetek prilagodili etnološko vprašalnico. – Prim. M. STANONIK, *Jezik* (Ljubljana, 1977: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnica, X), 1–35.

⁷¹ A. S. HEARD, Problems of Ethnolinguistics and Anthropology of the Russian North in Soviet Linguistics, *Ethnologia Slavica* XX (Bratislava, 1988), 137–145.

⁷² K. HEEROMA, *Volkskunde und Sprachwissenschaft*, predavanje z mednarodnega kongresa folkloristov v Arnhemu na Nizozemskem (1955), 4.

na področju besedja. »Medtem ko je jezik predmet jezikoslovja v vseh svojih ravni-
nah: zvočni, slovnični in besedoslovni v navpičnem in vodoravnem prerezu, se naj-
bolj približuje etnološkim raziskavam besedijska plast ... Pri študiju besedja je izha-
jati iz obdelave take resničnosti, kakršna je bila v določeni razvojni fazi v zavesti
govorečih.« Ko so npr. ljudje uvrščali čaranje med realne protidružbene dejavnike, so
besede čarati ipd. pomenile nekaj drugega kot danes, ko vsebujejo pomenske poteze
nerealnosti. Že iz tega se vidi, da je tukajšnje pojmovanje leksikoloških vprašanj bolj
zapleteno in ne le zadeva slovarjev. To dokazuje tudi zamisel o pomenu (slovaških) je-
zikovnih spomenikov za etnologijo in stik le-te z jezikoslovjem na temelju zgodovine
slovaškega jezika: jezik kot predmet jezikoslovja ni le sredstvo sporočanja med člani
iste skupnosti, ampak tudi orodje za prenašanje obvestil iz roda v rod. To vlogo
izpolnjuje tako, da more z njegovo pomočjo določena skupnost poimenovati vsak
tvarni, duhovni in družbeni pojav v svoji kulturi in proizvodnji. Ne glede na to, ali je
to sporočilo v ustni ali pisni obliki, je dejavnik kulturnega povezovanja in poleg tega
predpogoj za prevzem in prenašanje kulture in drugih vrednot med posameznimi ge-
neracijami. V tem smislu izpolnjujejo svojo temeljno vlogo tudi (slovaški) jezikovni
spomeniki – ne le pri spoznavanju starejših oblik (slovaškega) jezika (= predmet je-
zikoslovja), ampak tudi preteklih oblik življenja in proizvodnje (= predmet etnolo-
gije).⁷³ Rudolf Kuchar se zaveda, da »samostojnost vede izhaja iz strogo zamejenega
predmeta in specifične metode njenega raziskovanja, a to naj ne pomeni njene izo-
lacije«: »Za dobro in globoko analizo poznavanja etnoloških pojavov se je dobro
gibati na mejah več znanstvenih disciplin.«⁷⁴

H. Bausinger brez strahu, da bi ga doletel očitek staromodnosti, priznava, da mu
gre v tej zvezi za nekakšno vnovično združitev germanistike (torej filologije) in et-
nologije, kakor sta si bili v marsičem identični v 19. stoletju. A njega ne veseli jezi-
kovno izročilo. Ko se je v 60. letih posločila predstava o načelno brezčasni temeljni
strukturi ljudske kulture in se je poudarek z mitične trajnosti premaknil k zgodovin-
skemu spreminjanju, je postal mogoč poseg etnologije tudi v sodobnost,⁷⁵ kar ji
omogoča sociološko označeno raziskovanje jezikovnih pojavov.

3 Etnografija komunikacije

Pojem prihaja z ameriške celine.⁷⁶ Medtem ko se je klasično jezikoslovje
zadrževalo zgolj pri ubesedenih proizvodih, novejši smeri poudarjajo tudi širši antro-
pološki vidik človekovega sporočanja, saj poleg jezika in besedila upoštevajo tudi
njegovega avtorja/govorca in sobesednika le-tega. V tej zvezi govorimo o neposred-
nih in posrednih skušnjah. Prve so zunanji dejavniki besedila, druge pa zgodovinske
skušnje, navade ipd., ki imajo pri denotaciji in konotaciji besedila pomembno vlogo.
Prav tu po mnenju Brede Pogorelec prihaja do stika jezikoslovja in etnologije.⁷⁷

⁷³ R. KUCHAR, Z interdisciplinárnych aspektov využitia slovenských jazykových pamiatok, Gemer, *Národopisné štúdie* IV (Bratislava, 1981), 38–58.

⁷⁴ H. BAUSINGER, Jezik v etnologiji, *Traditiones* XVI (1987), 35–49.

⁷⁵ Glej op. 74, str. 37.

⁷⁶ D. HYMES – D. HAJMZ, *Etnografija komunikacije*, prev. M. Radovanović (Beograd, 1980).

⁷⁷ B. POGORELEC, Slovensko jezikoslovje in slovenska etnologija: Kako v prihodnje? *Glasnik slovenskega etnološkega društva* (1980), št. 2, 100.

Slavko Kremenšek osvetljuje zadevo še v drugačni luči: medtem ko je preučevanje materialne kulture in nekaterih drugih kulturnih pojavov v glavnem mogoče s pomočjo neposrednega opazovanja, se je načinu mišljenja in drugim vprašanjem iz duhovnega življenja raziskovane skupnosti mogoče približati le s poznavanjem njenega jezika. Iz njega odsevajo medsebojni odnosi, razmerja do naravnega in nad-naravnega sveta. Jezik je posrednik med človekom in njegovim družbenim okoljem; iz jezikovnih pojavov je razvidna dialektična zveza med objektivnim svetom in človekom kot subjektom v razvojnem poteku kulture. V skladu z novo zasnovo etnološkega predmeta mu omejitev na t. i. ljudski jezik seveda ne zadošča; merilo za etnološko razpravljanje je po njegovem tudi v tem primeru odmevnost, razširjenost in tipičnost kakega narečja, žargona, določene frazeologije. Kot že drugi pred njim, se posebej ustavlja pri osebnih imenih, ki so zaradi šeg in mode pri njihovem izbiranju zelo poučen kazalec za predstavitev kakega življenjskega stila.⁷⁸

Tu je prišel čas za omembo skrivnega govora kot posebnega načina sporočanja med tistimi, ki si ga pridobijo. Deluje torej v zaprtem krogu. Ne gre le za jezik rokovnjačev, ampak tudi npr. rezijanski skrivni govor. O njem je J. B. de Courtenay le zvedel, vanj pa mu ni bilo mogoče prodreti – saj je bil tedaj ta govor še v polni veljavi in so ga njegovi uporabniki skrbno čuvali. M. Matičetovu se je v dvanajstih letih posrečilo zbrati okrog tristo besed, rekel in metaforičnih stavkov iz tega govora in tudi prepričljivo razložiti. Zakaj? Zato, ker nima več prave vloge. K njemu so se zatekali Rezijanci kot k obrambnemu sredstvu, ki je vsaj delno prekrilo njihovo vsakdanjo govorico, kadar so se srečevali na svojih poteh po svetu.⁷⁹

Ob tem se poraja vprašanje, ali ne bi bilo mogoče tudi pretirano uporabo prevzetih besed razlagati kot sodobno rabo skrivnega jezika. Te besede so skrivni jezik današnjega časa. Zdravniki neprijetna, neprimerna dejstva poimenujejo s prevzeto ali latinsko besedo ne le zaradi stroke, ampak tudi zato, da podaljšajo čas, ko mora prizadeti zvedeti nezaželeno resnico. Tudi drugače se izobraženci kdaj umaknejo k njim pred nepoklicanimi. Primer WC za stranišče je postal v tem okviru že zelo nedolžen. V sredstvih javnega obveščanja marsikdaj deluje obrambni mehanizem, zadrega pred poimenovanjem reči v smislu »Reci bobu bob in popu pop« prav po postopku »skrivnega jezika«. Ob vsem tem seveda gre tudi za modo, ponašanje in postavljanje ter napačno rabo, vendar ne vse to nujno hkrati v njih in istih okoljih.

V etnološki strokovni literaturi je mogoče najti vrsto predlogov, kaj vse bi utegnilo biti predmet njenega študija v zvezi z jezikom, pogrešamo pa metodoloških predpostavk, kako zadanim problemom priti do živega. Med najbolj prepričljivimi v tem pogledu je že omenjeni K. Heeroma: predmet jezikoslovja je človek v načinu, kakor se izdaja skozi jezik kot član določene jezikovne skupnosti. Kaj torej ostaja za »jezikovno etnologijo«? Etnologija študira človeka v načinu, kako se skrije/zavaruje v kaki skupnosti: v družini ali druge vrste rodovni skupnosti, v cerkvi, sekti, lokalni, deželni, nacionalni skupnosti, delavski ali druge vrste razredni skupnosti itd. In ker se vsaka skupina uresničuje z jezikom, obsega študij človeka v njegovem skupinskem

⁷⁸ S. KREMENŠEK, *Jezik, Obča etnologija* (Ljubljana, 1973), 253–255.

⁷⁹ M. MATIČETOV, »Te skrite baside«: Začasno poročilo o rezijanskem skrivnem govoru; tipkopis (Ljubljana, 8. 11. 1980).

zavetju zmeraj tudi študij jezikovnih oblik, v katerih se zavetje izkazuje. Jezikoslovje te jezikovne oblike sicer zbira, vendar se mora odpovedati njihovi razlagi, ker je pri tem nujno tudi znanje/vdenja nejezikovnih oblik skupinskega zavetja. Da bi jim prišel blizu, se mora raziskovalec sam udeležiti življenja jezikovne skupnosti/skupine, to pa je zunaj obzorja jezikoslovne metode. Avtor ima torej v mislih etnološko klinično metodo, ki jo primerja v prvi vrsti z dialektologijo in ugotavlja, da ima ob določenih vprašanih pravico, da s svojega vidika pušča na zastavljena vprašanja odprte odgovore, če pa jih želi pojasniti, mora poklicati na pomoč etnologa. Toda avtor ne ostaja zakoličen v okviru ene stroke: potreba po zavetju/zaščitenosti ima tudi nasprotni pol – oživiljanje, iznajdevanje novih oblik. Če etnologija hoče zajeti tudi te, mora izstopiti iz sebe v kulturologijo na sploh, kjer je poleg etnologije prostor tudi za spoznavanje elite (»Elitekunde«), avantgarde. »Ni človeka, čigar položaj, poklic, stan ne bi pripadal v okviru varnosti/zavetja/zaščite kaki skupini, a tudi, vsaj v naši evropski kulturi ni človeka, ki bi bil zunaj mode, torej elitnega oblikovanja svojega časa. Skoraj nihče kot celota torej ni predmet etnologije, a tudi ne popolnoma zunaj «folka», v katerega ga je vrgla in podarila domovina.«⁸⁰ Naloga jezikoslovja je vse jezikovne pojave ali izjeme zbrati in urediti po jezikoslovnih načelih. Naloga etnologije je, da ob teh izbere tista dejstva, ki se v njih razodeva posameznik v svojem skupnostnem/skupinskem zavetju in se torej etnološko situirajo. Etnologija ne gradi tu lastne slovnice in slovarja (v smislu zbirke besedja!), ampak ima lahko veliko slovnčnih in opisov besedja za predmet svojih preučevanj. Avtor slovnčne opise vsakega jezika deli v tri plasti.⁸¹ Konkretno se ustavi pri podeželskem »akcentu« prebivalcev, ki so se sicer izločili iz svoje prvotne »varnostne« skupine, toda pri tem ohranijo nekatere glasovne dogovornosti le-te, saj bi svojo popolno prilagoditev drugemu okolju imeli za izdajo samih sebe. Študij podeželskega ali vulgarnega 'naglasa' v nepodeželskem ali nevulgarnem okolju se zdi avtorju eno najbolj mikavnih področij jezikovne etnologije – kot je študij afektiranosti, modne odličnosti v glasovni uresničitvi zanj eden najbolj privlačnih področij jezikovnega elitoslovja (»Elitekunde«).

Hugo Moser na vprašanje, kaj je predmet etnološkega raziskovanja jezika, odgovarja, da se ta ravna po etnologiji kot taki. Njen prvi predmet je (poenostavljeno v obrazec) temeljna plast kulture in kultur v njenem družbenem in duhovnem pomenu ... Za jezik torej velja: etnološko raziskovanje upošteva ne le narečje kot prostorske člene ljudskega jezika, ampak so ji predmet tudi družbeno razčlenjene skupine temeljnih plasti: slengi/žargoni kmetov, obrtnikov, delavcev, ribičev, lovcev, pastirjev, pomorščakov itd. Svojo pozornost usmerja tudi na temeljne prvine in pojave v drugih jezikovnih skupinah, na podeželske pogovorne jezike in visoki jezik tako v srednjih kot višjih družbenih plasteh in narobe: zajema tudi vplive drugih jezikovnih in družbenih plasti na ljudski jezik ... Zgodovina jezika obravnava vse jezikovne plasti zgodnejših obdobj in s tem tudi ljudski jezik. Tako prihaja v stik z zgodovinsko et-

⁸⁰ Glej op. 72, str. 4–6.

⁸¹ 1. splošna slovnica – abstraktna shema strukturalnih možnosti; 2. specialna slovnica, ki raziskuje stil ali tip sporočil, katerih raba upošteva konkretne strukturalne možnosti; 3. osebna slovnica, ki ugotavlja glasoslovne, oblikoslovne, skladenjske, pomenske lastnosti posameznika. Ta način raziskovanja je hvaležen le pri umetniški jezikovni rabi.

nologijo, ki pa se, kakor ugotavlja avtor, jezikovnim vprašanjem izogiba.

Jedro problema, ki ga vidi Hugo Moser, je, kaj je bistvo etnološkega opazovanja jezika in po čem se loči od jezikoslovnih metod? Medtem ko glasoslovje in slovnico izključuje iz obzorja etnologije, z jezikoslovjem najdeva stičišča v jezikovnopomenskih, zemljepisnih in družboslovnih metodah. Kje je torej specifikum? Tako kot jezikoslovne in druge humanistične vede uporabljajo različne metode, se po Moserju lahko tudi etnologija ravna po zgodovinski, zemljepisni, oblikoslovni, dušeslovni, družboslovni in v tem okviru se giblje tudi etnološko raziskovanje ljudskega jezika, pri čemer se lahko stika z jezikoslovjem. Zato je le v širšem, dokaj meglenem smislu mogoče govoriti o etnološki metodi na splošno ali o njen lastnem predmetu pri raziskovanju ljudskega jezika. To področje obsega narečja, žargone/slenge in ljudska poimenovanja, vplive med ljudskim jezikom in drugimi jezikovnimi zvrstmi. Avtor dodaja, da je vse to mogoče imeti tudi za del jezikoslovja, kjer upošteva tudi etnološko postavljanje vprašanj kot dopolnilo jezikovno-vsebinskemu opazovanju. Še pomembnejše se mu zdi poudariti, da k predmetu etnološkega raziskovanja spada povezava pojavov ljudskega jezika z drugimi izrazi ljudske kulture. To je zanj specifično etnološko področje. Le z izhodišča, ki se sprašuje po celotnem življenjskem okviru govorca in njemu pripadajoče jezikovne skupine, je lahko postavljeno tudi etnološko vprašanje o njegovem bistvu. Etnološko raziskovanje je pri tem v izbiri metod svobodno. Te se stikajo z jezikoslovnimi in dosežejo pri posebnem področju etnološkega raziskovanja poseben učinek. Družbenojezikoslovna metoda je etnološkemu preučevanju podobno blizu kot družboslovna etnološkemu raziskovanju sploh. To velja predvsem za vlogo ljudskega jezika v temeljni ljudski kulturi (»Grundkultur«) in še posebej v tistem njenem delu, ki je navadno označeno za folklorno: ljudsko ustvarjanje (»Volksdichtung und Volkslied«), šege, verovanje, pravo. Posebej opozarja na strnjene govorne oblike (»Formreden«) in »v govoru ljudstva«, na pregovore in uganke in na okrepitev pozornosti na tiste jezikovne plasti, ki se jim druge ustrezne vede zaradi svoje vzvišenosti izmikajo. Za zelo zanemarjenega ima v tem pogledu pogovorni jezik, po drugi strani pa prav tako potek izginjanja narečij in širjenje pokrajinskih različic pogovornega jezika na račun prvih. V tej zvezi ima za pomemben predmet etnološkega raziskovanja jezikovni občutek: kako izginja samozavest narečnih govorcev in narašča občutek manjvrednosti, kar je vzrok za propadanje narečij in prehod k pogovornemu jeziku.

Avtor omenja še nekatere druge teme, ki bi bile zanje dobrodošle metode etnološkega jezikovnega raziskovanja. Bistveno pri tem je, da se ljudski jezik in njegovi nosilci ne opazujejo ločeno, ampak vedno v svojem odnosu do drugih izrazov ljudske kulture in celotnega življenjskega stila določene jezikovne skupnosti. Kolikor je skušal predstaviti etnološke raziskave jezika z jezikovno družbenostnega, jezikovno zemljepisnega in jezikovno vsebinskega vidika, se te raziskave, poudarja avtor, vse nanašajo na sedanost, zato njegova posebna skrb še posebej velja zgodovinsko določenim, v katerih mu še posebej gre za razmerje med ljudskim in knjižnim in tudi med pogovornim in knjižnim jezikom. To po Moserju kaže, da so metode etnološkega jezikovnega raziskovanja sicer ozko povezane z jezikoslovjem, a imajo specifično etnološki vidik zaradi svojega posebnega področja. Stiki in prehodi med njima so tesnejši kot med etnološkim raziskovanjem drugih pojavov ljudske kulture in ustreznimi

vedami visoke kulture, tudi tesnejše kot med etnologijo in literarno zgodovino. Zato je zaželeno medsebojno zaupanje obeh ved, da se na svojih mejah ne bi bojevali, ampak se dopolnjevali.⁸²

Na rezultate njenega sodelovanja računa tudi H. Bausinger, čigar ena zadnjih zadevnih obravnav⁸³ stoji na križišču starega in novega. V njej je teorija predstavljena tako oprijemljivo, da je iz nje mogoče marsikaj iztržiti tudi za empirijo. Veseli ga, da se je jezikoslovje začelo ukvarjati tudi z 'divjimi' oblikami govora, kot so npr. kletvice in zmerjanje sploh, četudi je v njih 'gramatikalizacija' zanemarjena, a bolj kot njihova slovarska sistematika ga privlači vprašanje njihove vloge, hierarhije, afektivne in obredne oblike zmerjanja, njihovo spreminjanje iz ene v drugo pokrajino itd. Nova razmerja v družbi se mu kažejo tudi v prehodu vikanja v tikanje. Tudi to je ena od jezikovnih razsežnosti vsakdanje kulture. In njemu gre predvsem zanjo: »Vsakdanje tu ne pomeni nič drugega kot razširitev na banalneje, razširjene pojave naše kulture. Gre pa tudi za bolj specifično predstavo, izpeljano iz filozofske fenomenologije, v kateri je Husserl uveljavil vsakdanjik kot univerzalno kategorijo. Vsakdanjik je v teh okvirih praviloma nevprašljiva konfiguracija kulturnih samoumevnosti.«⁸⁴ Avtor se sklicuje na ameriške raziskovalce, kako pomembna da so jezikovna sredstva za konstituiranje samoumevnega vsakdanjika: kako bistveno je v jezikovnem vsakdanjiku 'sporočanje' in kako nevarno je lahko, če se spremeni v besedovanje ('diskurz'). S primerom iz vsakdanjega pogovora med zakoncema ponazarja, da se ne zamaje samo trenutno razumevanje, ampak celo razmerje med njima, če se eden od njiju izmakne reduciranemu jeziku nakazovanja in se racionalno oprime izjav in pojasnil drugega. Tak jezikovni vsakdanjik je bil po Bausingerjevem mnenju zato tako dolgo zunaj strokovnega obzorja, ker se mu ni mogoče približati z običajno pomenskostjo jezikovnih izjav, ker so onstran vnaprej razbranega pomena. Skoraj vse se dogaja nemo, na razmerju zunaj jezika in prav njegova zunanja preobilnost (redundanca), če ne kar istorečje določa pomen (jezika).⁸⁵

Bausinger opozarja tudi na področje etnoloških raziskav, ki jih slikovito imenuje »jezik kot vmesna postaja«. To pomeni, da se mu mora etnolog posvečati, ko na videz sploh ne gre za jezik kot predmet raziskave, ampak ko raziskuje čisto druge reči, saj more priti do njih samo po jeziku. Naivno je stališče, da naj stvari spregovorijo same. Zadnji čas se empirično etnološko raziskovanje zaveda razločka med jezikovnim nanašanjem in stvarjo samo. Treba je razločevati med pomenskostjo slovnično povedanega in pomenom, ki ga razlagata sotvarje (kontekst) in tekstura (besedilnost). Le redko je mogoče priti do trdnih izsledkov samo na podlagi jezikovnih struktur.⁸⁶ Bausinger se ne zamuja z oceno položaja, ki ga je zarezalo v dotedanje jezikoslovje ločevanje jezika (langue) in govora (parole),⁸⁷ a iz nekaterih njegovih izvajanj se vidi, da mu problematika ni tuja. Zato je čas, da tu vendar posežemo vanjo.

⁸² Glej op. 50.

⁸³ Glej op. 74.

⁸⁴ Glej op. 74, str. 38.

⁸⁵ Glej op. 74, str. 38–39.

⁸⁶ Glej op. 74, str. 45–48.

⁸⁷ F. DE SAUSSURE – F. DE SOSIR, *Opšta lingvistika*, prev. S. Marić (Beograd, 1969).

Ferdinand de Saussure razmejuje notranje in zunanje prvine jezika. Te druge se nanašajo na zgodovino jezika in zgodovino naroda ali civilizacije. Tu se jezikoslovje stika z etnologijo. Raziskovanje zunanjih jezikovnih pojavov je zelo koristno, a ne neogibno za spoznavanje notranjega organizma jezika, njegovega sestava. Za nekatere jezike se niti ne ve, kateri narodi so ga govorili, a to ni ovira, da jih ne bi preučevali od znotraj. Kolikor bolj ločimo ti dve stališči, toliko bolje. Najboljši dokaz za to je njuna metoda. Zunanje jezikoslovje – nanj se predvsem misli, ko se preučuje govor (parole) – lahko kopiči podrobnosti, ne da bi se čutile stisnjene v kak sestav. Njihova sistemizacija je koristna zgolj zaradi preglednosti. Z notranjim jezikoslovjem je drugače: pri njem ne gre za kakršen koli razpored. Jezik je sestav, ki ve samo za svoj lastni red.⁸⁸ Tako gledanje na jezik je sprožilo nesluten razvoj jezikoslovja in mu pridobilo sloves edine veje v humanistiki, katere postopki so eksaktni in preverljivi.⁸⁹

Moderno jezikoslovje ima za nalogo raziskovati jezikovna dejstva ustrezno kot tehnika, in se ne predaja zgodovinskim predsodkom. Tak študij vodi k odkrivanju temeljnih načel, da jezik tvori sistem na vsaki zgodovinski stopnji v vsaki kulturi in uporabi. Vsaka enota jezikoslovnega sistema – znamenje – je definirano z razmerjem med izrazno/ekspresivno in pomensko sestavino, ki sta neločljiva enota. V jezikovnem sestavu nima nič pomena samo po sebi, ampak le glede na celoto, to je v razmerju do zgradbe. Tako začenja Mária Kosová svojo obravnavo o razmerju med etnologijo in jezikoslovjem v okviru znamenjeslovja⁹⁰ in se čudi, zakaj je jezik kot eden temeljnih etničnih dejavnikov, tako redko predmet etnoloških raziskav, saj je šele zdaj dobila etnologija plodno teoretično podlago in sprejemljivo metodologijo, ko se je pojavila splošna znanost znamenjskega sestava, tj. znamenjeslovje (semiotika ali semiotika), v katerem jezikoslovje zavzema osrednje mesto. Jezikoslovec se ob rekonstrukciji prvotnega pomena znamenj, npr. šeg, obrača k etnologiji, medtem ko etnologija pri razvozlanju pomena sorodstvenih razmerij potrebuje etimološke jezikoslovne postopke. Nenadkriljiv vzor teh raziskav je še vedno V. Proppa Morfološka volšebnoj skazki. Etnologija podobno kot jezikoslovje obravnava realne, empirične pojave, katerih opis in razčlemba njihovih znamenjskih sestavov lahko privede do eksaktnega razumevanja njihovega delovanja v poteku. Bistveno za etnologovo vključitev v pomenoslovno razumevanje spoznavnih modelov določene kulture je, da kulturne družbe, v primeri z živalskimi tropi, zahtevajo drugačno logiko razlage.⁹¹

⁸⁸ Glej op. 87, str. 30–33.

⁸⁹ W. O. HENDRICKS, *Linguistics and Folkloristics, Essays on Semiolinguistics and Verbal Art* (Mouton, 1973) (citira C. Levy-Straussa).

⁹⁰ M. KOSOVÁ, Vzťah etnografie a lingvistiky z aspektu semiológie, *Slovenský národopis* (Bratislava, 1973), 375–381 = Relationship between Ethnography and Linguistics within Semiotic, *Folk Narrative Congress; tipkopi* (Helsinki, 1974), 1–15.

⁹¹ Glej op. 90: »Zbrano gradivo je mogoče razčlenjevati sintagmatsko (linearna razvrstitev: kako se posamezen pojav kaže v sotvarju časa, oseb, predmetov) in paradigmatsko (navpično zaporedje: kronologija uzakovitve pojava, okolje, motivacija, ravnina izražanja, ravnina pomenov, besedijski in kretenjski vez, oblike izraza, udeleženci, čas učinka pojava, kategorija znamenj/najmočnejša je, kadar se v njem zlepljajo vsi trije tipi: ikona, indeks, simboli .../, rezultati). Paradigmatska primerjava sestavin konkretnega pojava (svatovske šege na

M. Kosová se v prizadevanju po rodovitnem sožitju jezikoslovja in etnologije na podlagi znamenjeslovja v glavnem napaja pri francoskih teoretikih in pomeni v okviru tukajšnjega obzorja enega od vrhov tiste smeri, ki ima kljub posodabljanju prvotnih izhodišč za zaledje ravnino jezik. A zdi se, da se je inovativnost tu zaenkrat izčrpala. Ameriške antropološke panoge se že nekaj časa spopadajo z njo in najdevajo več možnosti za konkretne raziskave v tistih področjih, ki jih je klasični strukturalizem razglasil za ravnino govora. Jezikoslovje jo je zanemarjalo in ameriški antropolog v širokem pomenu besede Dell Hymes ji na ta račun ne prizanaša s kritiko. Takole jo privija: Marxove pripombe o 'fetišizmu blaga' in njegova razčlemba človeške sile in ustvarjanja, ki se postavljata nasproti človeku samemu, ... bi se mogle mutatis mutandis prenesti tudi na jezik. Jezikoslovna teorija ga določa samo glede na idealnega govorca/poslušalca in popolnoma enorodno družbeno skupnost, neodvisno od vseh mogočih omejitev resnične jezikovne uporabe.⁹²

Družbenostno jezikoslovje je najmlajši in najsplošnejši izraz za raziskovalno področje, ki povezuje jezikoslovje in človekoslovje, Dell Hymes pa po lastnih besedah z izrazom »etnografija komunikacije« uvaža poseben pristop na to področje. V dvojici jezik – govor se želi ustaviti predvsem pri drugem členu. De Saussure se je zanimal za besedo, Noam Chomsky za stavek⁹³ in »etnografija komunikacije« se namerava posvetiti govornemu dejanju.

Projekt »etnografija sporočanja« izhaja iz prepričanja, da je nujna nova opisna veda, ki bi se ukvarjala z jezikom tako, da bi ob obstoječem jezikoslovju vključujoč ga vase, razumela svoj predmet ne kot odmišljeno obliko ali tak korelat družbe, ampak kot del poteka in podala, kako se odvijajo sporočanjejski dogodki. Sporočanjejsko obliko in vlogo bi raziskovala v njuni medsebojnosti. Jezikovna oblika bodisi kot dani vez (kod) ali sam govor se ne more jemati za edino vrsto podatkov. Upoštevati se mora tudi družbena skupnost v vlogi sotvarja. Za slovnično enako ubeseditvijo se lahko skrivata dve popolnoma različni dejstvi. Lačen sem (berač : otrok). Čisto drugače je, če to pove kdo, ki prosi kruha (ali otrok zato, da bi odložil obvezno spanje). To ne pomeni, da tu jezikoslovje nima pomembne vloge. Členjeno jezikovno gradivo je nezamenljivo, a logika tukajšnje jezikoslovne metodologije prav v etnološki smeri. Ne jezikoslovje, ampak etnologija in sporočanje sta tista, ki zavarujeta pojmovni okvir, skozi katerega se ocenjuje položaj jezika v kulturi in družbi. Po Dell Hymesu cilj »etnografije sporočanja« ni, da se sporočanjejsko dejanje/dogodek loči od oblike sporočila in sotvarja uporabe le-tega, pač pa da obrne hierarhijo odnosov med sporočili in sotvarji. Če se razlikovanje družbenih sotvarij in sporočanjejskih vlog loči od sredstev, ki se pri tem rabijo, je to prav tako slabo kot preučevanje sporočanjejskih sredstev neodvisno od sotvarja vlog, ki jim ti rabijo. Metodološko gledano tu ne gre za omejevanje strukturne perspektive, ki jo je jezikoslovje vključilo v eno sestavino

Slovaškem) so pokazale, da gre za zapleteno znamenjsko strukturo. Jezikovno gradivo je pokazalo enorodno tvarnost, etnološko pa raznorodno (mešano).«

⁹²D. HYMES, *Socijalna antropologija, sociolingvistika i etnografija govorjenja*, glej op. 76, str. 149–213.

⁹³N. CHOMSKY, N. ČOMSKI, *Gramatika i um*, prev. R. Bugarski, G. B. Todorović (Beograd, 1972).

(obvestilo) sporočanja, ampak za razrešitev tega gledišča na celoten sporočanski dogodek. »Etnografija sporočanja« se ima po metodološki plati veliko zahvaliti formalnemu jezikoslovju, a njegove aspiracije segajo dlje: da se sociokulturne oblike in vsebine raziskujejo kot potek in ne kot proizvod.

Ko D. Hymes svoj način raziskovanja sporočanja umešča med druge vede (antropologija, psihologija, sociologija), ga ne skrbi, da bi se to »raziskovanje sporočanja v etnografskem duhu« prekrivalo z njimi, češ da na splošno zanemarjajo konkretno sporočanje v dejanskih skupnostih. Oblike njihove formalizacije in abstrakcije sestavov so sprejete kot ključni pojasnjevanja za cel človeški rod. Zavrgli so vztrajno delo za osmišljanje konkretnih družbenih skupnosti in življenja. Po Hymesu obstaja za to politična in znanstvena odgovornost.

V svoji »etnografiji sporočanja« ameriški pisec loči govorjenje (speaking) od govora (speech). Med vezi (kodi), ki so lastni človeškemu bitju, je jezik v veliko okoliščinah poglavitni nosilec naravnega sporočanja. Bolj kot drugi je sposoben, da je hkrati izrecen in presežen, in to v enem in istem sotvarju. Bistveno je upoštevati prednost govorjenja nad sporočilom, primerne nad poljubnim ali preprosto mogočim. Vedno so pomembna medsebojna razmerja sestavin sporočanskega dogodka. Za etnološko razčlemba bi lahko dobro služila malo predelana verzija iz teorije sporočanja, ki jo je R. Jakobson prilagodil jezikoslovju. Središče Hymesovega pristopa k temu je pojmovanje družbenih skupin kot organiziranih sestavov znotraj sporočanskega dogodka. Eden od načinov za dokaz te njihove sestavnosti je razumevanje, da med sestavinami sporočanskega dogodka, ne obstaja popolna svoboda izražanja. Zgradbenosti jezikovnih odnosov v določenem položaju so specifične in so več kot preprosto ponazorilo splošnih socioloških, psiholoških in kulturnih pojmov. »Etnografija sporočanja« se izkustveno in primerjalno ukvarja z veliko pojmi (»govorna enota«, »govorno dejanje«, »bežen/idealen govorec«), ki so bistveni za jezikoslovno teorijo. Ugotovljeno je že bilo, da se govorniki po svojem govoru ločijo med seboj tudi v majhnih plemenih, za katere se navadno predvideva, da so popolnoma enorodna. Stopnja in vrste posebnosti, ki ju izražajo jezikovni uporabniki (govorniki in poslušalci) sta za etnologe in jezikoslovce zelo neraziskana plast, a zelo pomembni za teorijo jezika in kulture. Problem ni v tem, kaj jezik dela z udeleženci, ampak narobe: kaj udeleženci s svojo osebnostjo delajo z jezikom in zanj! »Etnografija govorjenja« naj po Hymesu pomeni jezikoslovje, ki se je zavedelo svojih etnoloških temeljev, a hkrati tudi etnologija, ki je odkrila jezikoslovne vsebine. Da bi bil dosežen ta cilj, se zavzema za institucionalno gibčnost, tj. druženja dveh vrst izobrazbe, ki sta potrebni za reševanje družbenostnojezikovnih vprašanj.⁹⁴

Medtem ko načelo jezik vsebuje vidik integracije, načelo govor vsebuje vidik različenja, kar D. Hymes na različne načine večkrat poudarja, ko razlaga svoj sestop z abstrahizirujoče ravnine v konkretno življenje. Težko je reči, ali se je v že omenjenem spisu H. Bausinger opiral nanj ali na koga njemu podobnih misli, ko razlaga svoje pojmovanje za etnološko obravnavo jezika. Vsekakor so že bolj prilagojene za izkustveno rabo. Polemično razpoloženje do formalnega jezikoslovja odpravlja prav mimogrede: »Dolgo je veljalo, da jezikoslovje obravnava jezike kot urejene sestave,

⁹⁴D. HYMES, *Ka etnografijama komunikacije*, glej op. 76, str. 15–61. Glej tudi op. 92.

tako da so se neusklajena govorna dejanja zlahka izgubila.«⁹⁵ Predvsem zaradi primerjave naj sledi njegov primer povedi: To je čarovnica. Avtor pojasnjuje, kako zamotano je ozadje dejanskega stanja, ki je privedlo do take izjave. Izraz »čarovnica« nikakor ni uporabljen naključno; kaže na ambivalenten odnos: na eni strani na zlo in nepredvidljivo moč, na drugi na erotično konotacijo in tudi na zapeljivo simpatijo. Problem spet ni razrešljiv z jezikovno analizo v ožjem pomenu besede, ampak s pomočjo še drugih znamenj. Iz tega avtor izvaja zelo splošen izsledek. Rešitve ne prinaša besedilo, ampak sotvarje, ki pa ga je vsekakor, in zato na jezik ne smemo pozabiti, spet mogoče sestaviti iz besedil.⁹⁶ Etnologija opazuje jezik veliko natančneje kakor nekdanj, a redko je mogoče priti do rešitev samo na podlagi jezikovnih struktur. Pomen jezika in jezikonega v etnologiji bolj opozarja na sodelovanje z jezikoslovjem kakor zgolj na prevzemanje njegovih metod.⁹⁷

Morda je tu čas in prostor za nastavitev problema, ki me že dolgo spremlja: namreč vprašanje diferenciacije družbenih razmerij v luči slovničnih kategorij. Primer: naš x (Janez, Franc ...) : moj sin. V obeh primerih govori mati/oče o svojem otroku, obakrat je ena kategorija posplošena (naš; sin) in druga konkretna (Janez, Franc; moj), a življenjsko gledano (predmet etnologije naj bi bilo življenje, način življenja!) je rezultat te besedne zveze zelo različen. Prvi vzorec prihaja z dežele, drugi je v veljavi v mestu. Drug primer: zakonec v mestu govori: moja žena, moj mož ...; na vasi je še živo: naš/naša, sam/sama. Spet izhodišče za celo študijo! Tretji primer iz konkretnega okolja na deželi: xy hodi v tovarno – pomeni delavec; xx hodi v službo = nameščenec; yy dela = kmet. Konkreten vzlik: »On bo delal, ja.« Pomeni: prav gotovo mu ni do tega, da bi ostal na kmetiji in obdeloval zemljo. Pomen glagola delati je tu čisto drugačen od slovarskega. S samim jezikoslovnim pristopom tukaj ni kaj početi.

Temu, za kar se poteguje D. Hymes, bi po naše mogli reči »živa govorica«, »živa beseda«. Če Milku Matičetovu to pomeni precvsem govorjena zvrst slovenščine⁹⁸ (v smislu kakor je Mirko Mahnič označil Prešernovo »kulturo ljubezni do materinega jezika«: »Ne trpi grdega, izrazno revnega in 'tjavdan' govorjenega jezika ... Je proti stališču, da več velja pisana kot govorjena beseda, več črka kot zvok.«)⁹⁹ ima pri Jožetu Toporišču enak pomen, vendar z drugačno ontotimno vrednostjo (»Približevanje slovenskega jezika bodisi srbohrvaščini bodisi umišljeni slovanščini bi bilo imelo več škodljivih posledic. Prva in najvažnejša je, da bi bilo slovenski knjižni jezik odtujilo živi ljudski govorici ... Levstikove nepotrebne novotarije ... Odločilni boj proti tem nenaravnostim je vodil Stanislav Škrabec. Pri tem mu je bila po eni strani pred očmi živa sodobna ljudska govorica, po drugi strani pa zlasti naše staro knjižno izročilo.«).¹⁰⁰ Toda Anton Trstenjak razkriva pri omenjenem pojmu še nejezikoslovno kategorizirano razsežnost: živa govorica je veliko več kot vsota vseh

⁹⁵ Glej op. 74, str. 39.

⁹⁶ Glej op. 95.

⁹⁷ Glej op. 74, str. 48.

⁹⁸ Glej op. 17 in 18.

⁹⁹ M. MAHNIČ, *Kultura ljubezni pri Prešernu, Strah in ljubezen* (Ljubljana, 1985), 153.

¹⁰⁰ J. TOPORIŠČ, *Slovenski knjižni jezik*, 3 (Maribor, 1967), 12, 16.

slušnih dražljajev (fonetično) in vseh besed v slovarju (leksikon) ter vseh pravil v slovnicu (sintaksa), je izraz in posrednik medčloveških osebnih odnosov. Po osebni govorici se nam človek prikazuje kot specifično družbeno bitje. Jezik kot specifična človeška govorica omogoča, da nenehno transcendiramo neposredno lastno skušnjo in prehajamo v svet golih možnosti. To splošno razumevanje, ki ga je človek deležen po jeziku, je jedro in podlaga kulture. Človek ne bi bil več človek, če bi prenehal govoriti.¹⁰¹

Zanimivo bi bilo vedeti, ali je Jakob Šolar izhajal iz teorije ali zgolj iz empirije, ko je o Antonu Brezniku zapisal: »Ob srečanje z narečno obliko jezika je spoznal razsežnost in bogastvo jezika v čisto drugačni obliki, kakor jo more človek zaslutiti za suhimi oblikoslovnimi paradigmi šolskih slovnice.«¹⁰² Slovenski pisatelj Branko Gradišnik je pomenjivo zapisal: »Toliko bo slovenski knjižni jezik, kolikor bojo narečja (=govorjena beseda). Da je slovenski knjižni jezik skoraj na meji mrtvega jezika, sklerotičen, dokazuje to, da je treba ponavljati prevode iz tujih jezikov, npr. Shakespearja vsakih dvajset let.«¹⁰³ Zavzema se torej za večji pretok idiomov govorenega jezika v /slovenski/ knjižni jezik, kar je tudi praktično že izvedel v eni svojih zadnjih knjig.¹⁰⁴

Veliko lepih, najlepših besed je bilo že napisanih in verjetno še bo o besedi, jeziku. »Iskanje besede pa je iskanje sebe,« pravi Tone Pavček.¹⁰⁵ Kakšna bolečina, kdor je prikrajšan zanj: »Ni si mogoče predstavljati, kaj so ... storili svojim intelektualcem, ko so jim za pol stoletja vzeli besedo ... In seveda materin jezik. Kajti jezik je prvi pogoj mišljenja. Če človeku vzamete jezik, ki se ga je učil od otroških let in ki je zanj samoumeven, mu vzamete njegovo samoumevnost; ne omejite zgolj njegovega besednjaka, omejite tudi svobodo njegove misli.«¹⁰⁶ Gre torej za dobesedno materni jezik, materinščino, ki jo otrok vpija hkrati, ko pije materino mleko. Je njegova prvotna jezikovna skušnja in umska podstava njegovega poznejšega duhovnega sveta. Če se do tega prvotnega besedovanja tudi pozneje ne goji pozitiven ljubeč odnos, otrok ob srečanju s knjižno materinščino, ki se prehudo loči od njegovega »domačega govora«, nujno doživlja svet shizoidno, dvojno, dvolično, kar ga ovira pri rasti v harmonično osebnost.¹⁰⁷

¹⁰¹ A. TRSTENJAK, *Skozi prizmo besede* (Ljubljana, 1989), 36.

¹⁰² A. BREZNIK, *Življenje besed* (Maribor, 1967), 58.

¹⁰³ Ob predstavitvi knjige M. Tomšiča, Noč je moja, dan je tvoj, Škofije, 9. 2. 1990.

¹⁰⁴ B. GRADIŠNIK, *Nekdo drug* (Ljubljana, 1990).

¹⁰⁵ F. PIBERNIK, Pogovor s pesnikom Tonetom Pavčkom, *Celovski zvon* VII/24 (1989), 76–81.

¹⁰⁶ »Ni si mogoče predstavljati, kaj so pretekli režimi vzhodnega bloka storili svojim intelektualcem, ko so jim za pol stoletja vzeli besedo ... zato, ker so tudi tako imenovani intelektualci navezani na domovino: na prve prijatelje iz šolskih klopi, na ulice, po katerih so se sprehajali s prvo ljubeznijo, na gostilniške dvorane, v katerih so prvič prebirali svoje pesmi pred občinstvom. In seveda na materin jezik ...« P. M. LINGENS, Praga leži v Avstriji, Naši razgledi, Razgledi po svetu, 15. 12. 1989.

¹⁰⁷ Prosto po pogovoru z B. Gradišnikom, 7. 11. 1990, Ljubljana.

Sklep

Hugo Moser je morda nekoliko lahkotno zapisal: »Sociolingvistična metoda stoji etnološkemu raziskovanju podobno blizu kot sociološko etnološkemu raziskovanju sploh.«¹⁰⁸ Temu se ni čuditi, saj je tudi iz prejšnjega dela slovenske etnologije, ki se je lep čas po drugi svetovni vojni zgledovala pri nemški, opaziti malone kar preveč stičišč med pravkar omenjenima strokama, kar je povzročalo pri nas nemalo zbeganosti. Zato je za naše razpravljanje veliko natančnejša opredelitev Jerzyja Bartm'inskega:

Etnolingvistika je tisto področje splošnega jezikoslovja, ki ima za predmet svojih raziskav jezik v njegovem zapletenem razmerju do kulture. Torej sestav jezika kot institucionaliziran družbeni izdelek v celotnem bogastvu njegovih sprememb, stilov, variant, a tudi v celotni raznovrstnosti njegove rabe, v odnosu do sestava kulture kot posebne ureditve človekovega udejstvovanja z vzori in vrednotami, ki so vpisane vanjo, a tudi do kulture kot izdelka teh delovanj. Jezik in kulturo povezuje tako globoko sorodstvo, da ju je mogoče raziskovati s podobnimi metodami in opisovati v podobnih kategorijah. To so kategorije kot sestav, nasprotje, protistava, nauk o vzorcih in besednih zvezah, besedilo, model in varianta, sporočanje vzorci. Jezik in kultura sta par excellence človeška pojava. Sta univerzalna znamenjska sestava. Imata svoj slovar, slovnico. Služita medčloveškim stikom ...

Medsebojna razmerja jezika in kulture so zelo zahtevna za metodiko raziskovanja. Etnolingvistika ju želi razčleniti na temelju dejstev jezika samega. Osrednji pojem njenega interesa je jezikova podoba sveta ..., gledana »skozi primat« jezika, ki spada v široko razumevano področje jezikovne pomenskosti, ki se razkriva izza današnjega pomenjenja in je značilno stereotipna.

Tako jezik kot kultura imata svoj psihološki in sociološki vidik, a predmeta etnolingvistike ni mogoče istovetiti niti s predmetom psiholingvistike niti sociolingvistike. Od prve jo loči obravnavanje jezika kot dela skupnosti, od druge široko upoštevanje dediščine preteklosti, vloga izročila, a tudi upoštevanje programirane, prospektivne vloge jezika, kot dejavnika, ki vodi v svet vrednot in kulturnih vzorov.¹⁰⁹

J. Bartm'inski ima za domovino etnolingvistike Združene države Amerike, pri čemer omenja znana imena iz etnologije sploh (F. Boas, E. Sapir), v odstavku, ki govori o izročilu etnolingvistike na Poljskem, pa sta nam najbližji imeni K. Moszyn'skega in B. Malinowskega.

V naši bližini je nastalo dvoje študij, ki vsaka po svoje konkretizirata zarisana teoretična izhodišča J. Bartm'inskega. Gian Paolo Gri poroča o razstavi Tkanje v Furlaniji, pri čemer pretanjenost razvezuje govorico posameznih oblačil stotine plesno-pevskih skupin, ki tkanine uporabljajo kot gradivo za formalizacijo. Svoj zapis končuje z mislijo:

Rekonstruirati zgodovino tkanja pomeni združiti v celoto niti, vretena, barve, statve in tkalce s cenami, transportom, taksami, tihotapstvom, trgovinami, kapitalom, boleznimi, migracijami, razmerjem med poljedelstvom in obrtjo, med Furlanijo in Benečijo, med Furlanijo in Nemčijo itd. Pomeni pa tudi upoštevati bolj 'globalen' tkalski značaj, ki pojasnjuje navzočnost tkanine med izdeki imaginarnega in v simboličnem univerzumu, ki vsaki kulturi omogoča, da premišlja in govori sama o sebi; značaj, zaradi katerega še govorimo (čeprav ne vidimo več tkalcev, ki tkejo za sosednjimi vrati), da se 'tkejo razmerja', 'se snujejo spletke', 'se trgajo niti' itn.¹¹⁰

¹⁰⁸ Glej op. 50, str. 8.

¹⁰⁹ J. BARTMIN'SKI, *Słowo wstępne*, *Etnolingvistika I* (Lublin, 1988), 5–6.

¹¹⁰ G. P. GRI, *Tkanje v Furlaniji*, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva XXVI* (1986), 153–156. – Prim. v tej zvezi značilni naslov: M. MAKAROVIC, *Govorica noše ob primeru Rateč v zgornji Savski dolini*, *Pogledi na etnologijo* (Ljubljana, 1978), 197.

To Grijevo opažanje se lepo ujema z J. Bartmin'skega ugotovitvijo, da jezik in kultura »preoblikujeta predmete kulture; v duševne predmete človekovega sveta z bogato konotacijo«. ¹¹¹

Druga je razprava Roberta G. Minnicha Govoriti slovensko – biti Slovenec, ¹¹² v kateri avtor raziskuje pomembna vprašanja narodne istovetnosti z žabjega gledišča, pri čemer prihaja v nekaterih pogledih do presenetljivih ugotovitev. Namreč: govoriti slovensko – biti Slovenec ni v vsakem primeru eno in isto. ¹¹³ Teoretično je njegova študija, prav kakor predvideva in priporoča vrsta tukajšnjih avtorjev, zasnovana na minucioznem razmerju med jezikom in kulturnimi sestavinami vsakdanjega življenja. Ob vprašanju jezika in oblikovanja istovetnosti prihaja do naslednjega spoznanja: »Jezik je osrednje zbirališče naših skušenj, ker je temeljno sredstvo medčloveškega sporazumevanja in kodifikacije. Učenje jezika kot osrednja sestavina človekove socializacije je bistvenega pomena za oblikovanje identitete, vendar njegovo simbolno zmožnost vedno določajo zgodovinske okoliščine in tiste, ki jih narekuje okolje, v katerem se manifestira.«

Kako pomembno je vprašanje identitete povezano z vrednotenjem »jezika otroštva« in okoliščinami njegove ne/rabe, je z osupljivo poglobljenostjo in tudi neusmiljeno prodornostjo prikazano v spisu dveh avstrijskih avtorjev. ¹¹⁴ Medtem ko T. Priestly skuša optimistično dokazovati prednost dvojezičnosti, ¹¹⁵ tukajšnja obravnava prikazuje njeno razpadajočo fazo. »Stigma dvojezičnosti« njene nosilce tako obremenjuje, da sta avtorja prepričana, da sta našla znamenja, »ki dovoljujejo analogijo s shizofrenim bolezenskim modelom«. ¹¹⁶ Vprašanje tako krhke slovenske samozavesti je izrecno etnološko vprašanje in čas je že, da se v tej zvezi okrepimo, saj nam ne more biti v čast, da smo predmet raziskav o razkrajanju nekega narodnega telesa.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Sprache (das gesprochene Wort) an der Grenze der Sprachwissenschaft zur Ethnologie

1. Jan B. de Courtenay erkämpfte den Mundarten in seinen Sprachforschungen eine selbständige und aus mehreren Aspekten zentrale Bedeutung. Jedoch ist das Verhältnis zwischen den Kategorien der Mundart und der »Volks«sprache noch nicht zufriedenstellend gelöst. »Die Mundart ist lediglich die Form, nicht der Inhalt der Volkssprache. Das, was die Sprache zur Volkssprache macht, ist das darin zum Ausdruck gelangende Geistige des Volkes.« (Vilko Novak)

2. Wörter und Sachen hieß die Zeitschrift, die Rudolf Meringer und Matija Murko herausgaben. Damit versuchten sie eine neue Methode für die Lösung linguistischer und ethnologischer Fragestellungen zu fördern und durchsetzen; dies auf der Basis der Tatsache, daß die Sprache eine große Zahl von »charakteristischen Ausdrücken für Gegenstände der

¹¹¹ Glej op. 109, str. 5.

¹¹² R. G. MINNICH, Govoriti slovensko – biti Slovenec, *Traditiones* (1989), št. 18, 65–88.

¹¹³ Glej op. 112, str. 67.

¹¹⁴ J. MOSER, E. TÖSCHER, »Imajo nas že za Jugoslovane«; prev. J. Fikfak, *Traditiones* (1989), št. 18, 89–106.

¹¹⁵ Glej op. 38.

¹¹⁶ Glej op. 114, str. 89, 92.

materiellen Kultur aufbewahrt, womit die Herkunft verschiedener Formen zu deuten sei«. Der nächste bedeutende Schritt war die Bereicherung dieser Methode mit geographischen Verfahren. Die wichtigste Frucht dieser Bemühungen stellen heute die sprachlichen, sprachlich-ethnologischen und ethnologischen Atlanten dar. Auf verschiedene Art und Weise begründen die Fachleute die enge Verbundenheit der Ethnologie und der Linguistik (= der Dialektologie und Lexikographie) beim Studium einzelner Fragen, die beide Wissenschaften betreffen. Vor Augen haben sie die grundlegende historische Problematik: »lediglich die gemeinsame Anstrengung von Ethnologen, Linguisten und Archäologen zeitigt Resultate in der Suche nach Antworten auf grundlegende Fragen der Ethnogenese und der ethnischen Geschichte.«

3. Das Projekt »Kommunikationsethnographie« geht von der Überzeugung aus, dringend nötig sei eine neue deskriptive Wissenschaft, die sich mit der Sprache derart befaßt, daß sie neben der bestehenden Linguistik, die sie integrieren würde, ihren Gegenstand nicht als eine abstrakte Form oder eine abstrakte Gesellschaftskorrelat verstünde, sondern als Teil eines Prozesses und formulierte, wie Kommunikationsereignisse abliefen. Die linguistische Form sowohl als gegebener Code oder als die Rede selbst kann sich nicht als einzige Datenart präsentieren, zu berücksichtigen ist auch die soziale Gemeinschaft in der Rolle des Kontexts.